

TÜRK KÜLTÜRÜNDE KAYIN AĞACININ MADDİ KÜLTÜR UNSURLARINA YANSIMASI

Reflection of Beech Tree on Material Culture Elements in Turkish Culture

Fatma Nur GÖHER*
Hava SELÇUK*

ÖZ

Türkler, ağaçları tanrısal bir varlık olarak kabul etmiş ve Tanrı ile iletişimde bir aracı olarak kullanmışlardır. Türkler, Tanrı ile olan iletişimlerinde bir aracıya ihtiyaç duymuş ve bu bağlamda doğadaki nesnelere birtakım anlamlar yüklemişler; doğada kendilerini diğer türlerden farklı kılan, inandıkları Tanrı'ya ve onun özelliklerine en çok benzeyenleri dikkate almışlardır. Ağaç, Tanrı kutunun kaynağı olarak hayatın içerisinde yer almıştır. Bu bağlamda diğer milletlerde olduğu gibi Türk mitolojisinde de mevcut olan ağaç kültürü, yeraltını, yerüstünü ve gökyüzünü yani üç âlemi birbirine bağlayan bir motif olarak algılanmıştır. Türk kültüründe en makbul ağaçlardan biri olarak kabul edilen “kayın ağacı”, Tanrıça Umay eliyle yeryüzüne gelmiştir. Aynı zamanda hayat ağacı olarak algılanmış, hayatın başlangıcı ve kader düşüncesinin temelinde yer almıştır. Önemli gün ve tarihlerde özellikle kurban törenlerinden sonra, kesilen kurban adedi kadar kayın ağacı dikilmiş ve bu sayede kutlu ormanlar meydana getirilmiştir. Hayatın başlangıcında olduğu kadar hayatın son bulduğu cenaze törenlerinde de büyük role sahip olan ve kendisinden en çok istifade edilen ağaç ise kayın ağacıdır. Bu çalışmada Türk kültüründe ağacın önemini, kayın ağacının kutsal kabul edilmiş sebeplerini, kayın ağacının özelliklerini ve insanların yaşayış ve pratiklerine ne kadar yansıdığını ortaya koymaya çalışacağız. Türklerdeki kutsal inancı ve bu inanışların derinlikleri, kayın ağacı özelinde ağaç kültürünün maddi kültür unsurlarına yansımaları irdelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Türk kültürü, Türkistan, ağaç, kayın, Şamanizm.

ABSTRACT

Turks accepted trees as a divine being and used them as an intermediary in communication with God. Turks needed an intermediary in their communication with God and in this context, they attributed certain meanings to objects in nature. They

* Yüksek Lisans Öğrencisi. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kayseri/Türkiye. E-posta: fatmagohher98@gmail.com. ORCID: 0000-0002-3786-0579.

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kayseri/Türkiye. E-posta: hselcuk@erciyes.edu.tr. ORCID: 0000-0002-9136-9158.

took into account the things in nature that made them different from other species and that most resembled the God they believed in and his characteristics. The tree has been involved in life as the source of God's will. In this context, the tree cult, which is present in Turkish mythology as in the mythologies of nations, has been perceived as a motif that connects the underground, above ground and sky, that is, -the three worlds- "beech tree", which is considered one of the most acceptable trees in Turkish culture, came to the earth by the hand of Goddess Umay. It is also perceived as the tree of life and is at the basis of the idea of the beginning of life and destiny. On important days and dates, especially after the sacrifice ceremonies, beech trees were planted in proportion to the number of sacrifices and thus blessed forests were created. The beech tree, which has a great role in the beginning of life as well as in the funeral ceremonies where life comes to an end, is the most utilized tree. In this study, we will try to reveal the importance of the tree in Turkish culture, the reasons why the beech tree is considered sacred, the characteristics of the beech tree and how much it is reflected in people's lives and practices. The sacred beliefs in the Turks and the depths of these beliefs, the reflection of the tree cult on the material culture elements of the beech tree in particular are examined.

Keywords: Turkish culture, Turkestan, tree, beech, Shamanism.

Giriş

Kült kelimesi Fransızca olarak "tapınma, tapma, kutsal atfetme" gibi anlamlara gelmektedir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise "din, yerel özellikler taşıyan dini törenler" olarak açıklanmaktadır. Türk kültüründe pek çok kutsal, dolayısıyla da kült bulunmaktadır. Batılı tanımlamalara göre atalar kültü denildiğinde atalara tapınım akla gelmektedir. Buna dağ, güneş, ağaç, ateş, su, Gök Tanrı kültleri de eklenebilir. Genel bir tanımlamayla kült; dua, ayin gibi anlamlara da gelmektedir. Her milletin kendisine ait kültleri olmakla birlikte pek çoğunda tapınım söz konusudur. Roma ve Yunan mitolojilerine bakıldığında sahip oldukları kültlere ayrı ayrı Tanrı ihdas etmişlerdir. Türklere ait kültlerde ise herhangi bir tapınım söz konusu değildir (Ergun, 2004: 16). Türklere dağ, ağaç, su, atalar, güneş, ateş, vs. gibi unsurlar kutsal atfedilmektedir (Aça ve Yolcu, 2019: 355). Hava, su ve toprak, var oluşun başlangıcından bu yana ne kadar öneme sahipse ağaçlar da o kadar önemlidir. Tüm kültürlerde görülen "hayat ağacı" motifi, Türk kültüründe de önemli bir yere sahiptir. Hayat ağacı, kozmik ağaç olarak da adlandırılmakta ve üç âlemi (yer altı, yer üstü, gök) birbirine bağlayıp aralarındaki iletişimi sağladığına inanılmaktadır. Bu bağlantı bazen bir ağaç merdiven bazen de bir ağaç direk ile temsil edilmektedir (Ergun, 2004: 18).

Hayat ağacı kavramı, dünya genelinde birçok kültürde evrensel bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak her kültür bu ağacı kendi inançları ve gelenekleri doğrultusunda farklı biçimlerde yorumlamıştır. Bu nedenle, bazı kültürlerde hayat ağacı dünyanın merkezinden yükselen ve gökyüzünün sınırlarına ulaşan bir varlık olarak görülse de temsili ve anlamı kültürden kültüre büyük çeşitlilik gösterir. Mesela Batı dünyası için kozmik ağaç meşe olarak kabul edilmektedir. Kızılderililer için sedir, çam, defne, çobanpüskülü kutsaldır. Bir ağacın kutsal sayılabilmesi için bazı özel özelliklere sahip olması beklenir. Öncelikle, o ağacın kendine özgü bir varlık olması, yani belirli bir inanç veya geleneğe göre önemli bir anlam taşıması gerekmektedir. Bu, ağacın sadece fiziksel bir varlık olmanın ötesinde, ruhani veya mitolojik bir öneme sahip olması anlamına gelmektedir. Ayrıca, bu ağacın dört mevsim boyunca yeşilini koruyarak yaşamın sürekliliğini simgelemesi, büyük ve etkiyici bir görünüme sahip olması, yaşam kaynağı olarak kabul edilmesi ve hastalıklara şifa getirdiğine inanılması gibi özelliklerle kutsallığını pekiştirmesi gerekir (Selçuk, 2019: 119). Ağacın yalnızlığı Tanrı'nın bir oluşuna, daima canlı kalması Tanrı'nın ölümsüzlüğüne, ışıklı oluşu kutsallığına işaret etmektedir. Kutsal ağaç, kökleri, gövdesi ve dallarıyla üç âlemi birleştirip iletişimi sağlamaktadır. Ruhlar da onun aracılığı ile cennete ya da cehenneme gitmektedir (Ergun, 2004: 193).

Türk kültüründe, doğa ile iç içe yaşamın bir yansıması olarak çeşitli ağaç türleri özel bir öneme sahiptir. Bu ağaçlar arasında kayın, ardıç, kavak ve çam gibi türler, bazı yöresel inanışlar ve gelenekler çerçevesinde değerli kabul edilir. Ancak, her birinin kutsallığına dair inanışlar farklılık gösterir ve bu ağaçların her biri, Türk kültürünün farklı yönlerini temsil edebilir. Örneğin, çınar ve meşe ağaçları, genel olarak Türk kültüründe kuvvet ve dayanıklılığın simgesi olarak kabul edilir. Bu nedenle, Türk kültüründe ağaçlara atfedilen değerlerin ve inanışların çeşitliliği, doğayla olan derin bağın bir göstergesidir. Türklere ağaç kültürünün ortaya çıkması yaşadıkları coğrafya ile de ilgilidir. Bu nedenle hangi coğrafi bölgede yaşıyorsa o bölgede yetişen ağaçlar veya nadir yetişen ağaçlar kutsal olarak kabul edilir. Chou, Kagnılı ve Tie-le olarak adlandırılan Türk toplulukları, Hunlar, Kök-Türkler, Uygurlar; İslamiyet'in ardından Osmanlılar döneminde dahi ağaçlar ata ruhlarının mekânı ve hükümdarlıklarının sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır (Çoruhlu, 2020: 182).

Ağaç motifi Türk destanlarında da yerini almaktadır. Türk tarihi ve kültüründe büyük öneme sahip olan *Oğuz Kağan Destanı*, Türk düşünce sistemini yansıtmakla birlikte Hunlar, Kök-Türkler ve Uygurlar tarafından benim-

senmiş, Oğuz Kağan bazen Mete bazen Satık Buğra Han bazen de Afrasyab'a benzetilmiştir (Selçuk, 2019: 173). *Reşideddin Oğuznamesi*'nde Kıpçakların türeyişi ağaç ile gerçekleşmiştir. Zaten "kıpçak" kelimesinin anlamı da içi oyulmuş ağaç yani ağaç kovuğudur. Oğuz Kağan, ikinci eşini ağaç kovuğunda bulmuştur (Çoruhlu, 2020: 177). "Oğuz'un askerlerinden biri gebe kalmış, kocası savaşta öldürülmüştü. Savaş yerinde kadının doğumu yaklaşmıştı. Yakınlarındaki içi oyulmuş ağaca giden kadın, çocuğu doğurdu. Bu durum Oğuz'a anlatıldı ve Oğuz onun adını Kıpçaq koydu." (Çoruhlu, 2020: 177). Uygurların *Türeyiş Destanı* incelendiğinde Böğü Kağan, bir ağaç kovuğundan doğmuştur:

Bir gün bu iki ağacın arasında gökten bir ışık indi. Yanındaki dağlar yavaş yavaş büyüdü. Halk bunu görünce hayretler içerisinde kalarak büyük bir saygıyla ağaca doğru yaklaştı. Yaklaştıkları sırada tatlı müzik nameleri duydular. Her gece buraya ışık inmeye ve ışığın etrafında dokuz defa şimşek çakmaya başladı. Başka bir gün aynı yerde ayrı ayrı kurulmuş beş çadır gördüler. Her birinde birer çocuk oturuyordu. [...] Böğü Tegin bu çocuklar arasında yüz güzelliği, sabrı, iradesi ile diğerlerinden ayrıydı [...] (Selçuk, 2019: 181).

Türkler, içinde buldukları kültür dinamizmine bağlı olarak ağaca farklı anlamlar yüklemişlerdir. Erken dönemlere baktığımızda Herodotos'un eserinde ağaç kültürünün yansımalarını görülmektedir. İskit coğrafyası hakkında ilk bilgileri veren Herodotos, İskitler' in söğüt dalları ile fal baktıklarını yazmaktadır: "Skythlerde pek çok falcı vardır, onlar ileride olacak şeyleri söğüt değneklerine bakarak haber verirler." (Herodotos, 2017: 321). Hunların, her yıl yaz aylarının bitiminde Ejder Şehri (Lung Ch'eng) denilen başkentlerinde ayin yaptıkları bilinmektedir (Esin, 2001: 112). Ağaç dikimi ile başlayan ayinlerin anlamı, doğanın ve çevrenin korunmasıyla ilintilidir. Bu geleneğin önemi, sadece toplumsal bir ritüel olarak kalmayıp, aynı zamanda doğaya saygının bir ifadesi olarak görülmesindedir. Tarih boyunca birçok kültürde benzer ritüellerin varlığı, insanların doğayla olan ilişkisinin derinliğini göstermektedir. Özellikle, Priskos'un Attila'nın sarayındaki gözlemleri, o dönemlerdeki kültürel etkileşim ve iletişimin çeşitliliğine dair değerli bilgiler sunmaktadır. Herodotos'un eserlerinde bahsedilen ve farklı kültürler tarafından benimsenen fal uygulamaları, insanların geleceği anlama çabasının evrensel bir yönünü yansıtmaktadır. Bu tür kültürel miraslar, geçmişle bugün arasında köprüler kurarak, toplumların nasıl şekillendiğini ve geliştiğini anlamamıza yardımcı olur: "Onlar, geleceğin kehanetini yapmakla kayda değer bir yöntemle sahiptirler. Oldukça düzgün söğüt dalını toplayarak belir-

lenen zamanlarda kesin bir gizli sihir içinde sıralanırlar ve böylece olması yakın olan her şeyi açıkça öğrenirler.” (Ahmetbeyoğlu, 2020: 87).

Ağaçların varlığı ile kutsallaştığına inanılan tarihî Türk yurdu Ötüken, stratejik olduğu kadar dinî açıdan da önemlidir. Kök-Türklerin kutsal ruhlara için düzenlediği ayinler de yılın beşinci ve sekizinci aylarında Hunlarda olduğu gibi Ötüken civarında yapılmaktadır (Esin, 2001: 98). *Kültigin Yazıtı*’nda Türk halkının Ötüken ormanlarında oturması gerektiği öğütlenmektedir: “Türklerin hakani Ötüken’de oturursa ülkede hiçbir sıkıntı olmaz.” (Tekin, 1998: 35). Uygurlar da kendilerinden önceki Hunlarda ve Kök-Türklerde olduğu gibi kutlu atalar mezarlığı için Tanrı’ya ve kutsal kabul ettikleri ruhlara (tabiat unsurlarına) kurbanlar sunmuştur (Gömeç, 2020: 17). Uygurların din olarak kabul ettiği Maniheizm’de, ağaçlar büyük bir kıymete sahiptir. Uygur hakan sülalesinin sembolü olan ağaç, Koço’daki duvar resimlerinde karşımıza çıkmaktadır (Esin, 2004: 37). Uygurları yıktıktan sonra Ötüken bölgesine yerleşen Kırgızlarda da tabiat unsurlarına ve ölümlere sunulan koyun kurbanı geleneği mevcuttur. Kapçal Kurganları’ndan çıkarılan, ağaçtan yapılmış koyun heykelciklerinin, Kırgızların kurban törenleriyle ilgili olduğu düşünülmektedir (Ögel, 1984: 214). Mezarların üzerine kapatılan ağaç kabukları, cesetlerin ağaç dallarına asılması da ölümlerin Tanrı katına ulaşması yolunda yardımcı ve öteki dünyada yeniden doğuş için aracıdır. Ayrıca Kırgızlarda, Oğuzlarda, Hazarlarda da görülen bu ritüellerin altında yatan en önemli düşünce her ağacın bir insanı temsil etmesidir. Öyle ki Oğuzlar, batıya sefere çıktıkları vakit İtil Nehri’ni ağaç üzerinde geçip sefer dönüşü ele geçirilen ganimetleri ağaç kağnılarla taşımıştır (Arslan, 2014: 64).

Ağaç kültürü ve hayat ağacı ile ilgili inançlar Türklerde İslamiyet’in ardından da devam etmiştir. Doğu Türkistan’ın Müslüman şamanları hasta tedavisi sırasında yanlarında mutlaka kayın ağacı buldurmuştur (Çoruhlu, 2020: 182). *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde İslamiyet’in kabulünden sonra eklenen unsurlar görülse de bu hikâyeler büyük ölçüde İslamiyet öncesi Türk kültür ve inançlarını yansıtmaktadır (bk. Yolcu, 2016). *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde ağaç kültürüne en bariz örnek Salur Kazan’ın oğlu Uruz Han ile ilgili anlatılan boydur:

Ağaç, ağaç der isem sana, erilenme ağaç!
Mekke ile Medine’nin Kapısı ağaç!
Musa Kelimin asası ağaç!
Büyük büyük suların köprüsü ağaç!
Kara kara denizlerin gemisi ağaç!
Eğer erdir, eğer avrattır, korkusu ağaç!

Başına ala bakar olsam, başsız ağaç!
Dibin ala bakar olsam, dipsiz ağaç! (Ögel, 1995: 490).

Selçuklu Devleti'nin sembolü olan kartal genellikle dünya ağacıyla birlikte düşünülmüştür. Saraylarda, medreselerde, cami duvarlarında kabartma şeklinde işlenmiştir (Çoruhlu, 2020: 265). Sivas Gök Medrese'nin taçkapısına işlenmiş hayat ağacı ve üzerinde kuş motifi dikkat çekmektedir.

Görsel 1. Sivas Gök Medrese, Taçkapı Üzerine İşlenmiş Hayat Ağacı Motifi (URL-1).

Mevlana, bir rüyada dünya ağacını cennetteki Tuba ağacı ile özdeşleştirmişti. Evliya Çelebi, Karakoyunlu Türkmenleri arasında gerçekleştirilen bir törene şahit olmuş ve bunu “ağaca ibadet eden Âdem kavmi” olarak hayretle aktarmıştır (Çoruhlu, 2020: 183). Sarı Saltık, 13. yüzyılda yaşamış bir şahsiyettir ve gittiği yerlerde ilk yaptığı iş ağaç dikmektir (Selçuk, 2019: 200). Günümüzde, Şamanist Yakutlar ve Altaylılar arasında ağaç kültü hâlâ önemini korumakta; bu kültürün devamlılığı Anadolu'nun bazı bölgelerinde de kendini göstermektedir (Arslan, 2014: 62). Ardiç ağacının tanrıdan geldiğine inanılması, ağaçlara dilek bağlayanların çaput asması ve ulu ağaçların kesilmesinin uğursuzluk olarak görülmesi, ağaç kültü ile ilişkili inançlar ve uygulamalardır. Ağaç, varoluşu, canlılığı ve hayatı temsil eder; ona verilen roller arasında Tanrı ile iletişim, kötü ruhları kovma, güneşin batışını engelleme veya geciktirme, doğa olaylarını yönlendirme, rüzgâr estirme veya durdurma, ay tutulmasını engelleme veya ayı kurtarma törenleri, yağmur yağdırma ve defin törenleri bulunur (Selçuk, 2019: 118).

Gök Tanrı'nın sıfatlarını sembolize eden ağaçlar, buldukları yeri ve çevresini kutsallaştırmaktadır. Kutsal ağaçlar genelde yüksek dağların zir-

velerinde olmuştur çünkü evlere yakın yerlere dikilmeleri Türk toplumu tarafından uygun görülmemiştir. Hayat ağacı olarak görülen kutsal ağaçların genel adlandırılmaları; “Baş Ağaç, Ulu Ağaç, Bay Terek, Kam Ağaç, Han Ağaç, Bay Kayın” vs. olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu ağaçlar semavi ağaç sayılmaktadır. Semavi ağaçlar dünyanın devamlılığının güvencesidir ve insan da semavi ağaca benzetilmektedir. Beydilli, Oğuzların yüksek bir dağ yakınında bulunan ulu ağaçlara “Tankrı”, Kumukların kutsal sayılan ulu ağaçlara “Tenkrihan” dediklerine dikkat çekerek Tanrı ile ağaç arasında doğrudan bir ilişki kurulduğunu göstermiştir (Demir, 2021: 80). Bu tanımların dışında kalan ve kutsal olduğuna inanılan ağaçlar da mevcuttur. Bunlar; alıç, muşmula, turunç, dut, ahlat, karaağaç, dağdağan, sığla, menengiç, iğlek, orman elmasıdır. Özellikle vurgulamamız gereken nokta, bu ağaçların kutsal kabul edilmelerine rağmen meyveli olmalarıdır (Ergun, 2004: 196).

Şamanizm’de, gövdesiyle yerin altına ulaşan ve dallarıyla Tanrı’ya erişen kutsal ağaç, önemli bir rol oynamaktadır. Yedi veya dokuz dalı olan ve yerin merkezine dikilen bu ağaç, şamanın kozmik yolculuğuna yardımcı olmaktadır. Toplumların yaşayışlarını şekillendiren ve kutsal olarak kabul edilen ağaçlar, insanların kendi inanışları çerçevesinde sosyal hayatlarına büyük ölçüde etki etmiştir. Bu kutsallık, genellikle şamanların liderlik ettiği törenlerde ve kullandıkları eşyalar arasında kendini göstermektedir.

Altay Türklerinin *Tufan Efsanesi*, Tanrı Ülgen’in yeryüzüne Nama adlı bir kişiyi gönderdiğini anlatmaktadır. Bu efsaneye göre Tanrı, Nama’yı bir tufan olacağı konusunda uyarmış ve bir gemi hazırlamasını istemiştir. Felaket yaşanmaya başladığında gemi karaya oturmuş ve Nama, yükselen suların derinliğini öğrenmek için üç hayvan göndermiştir. Kuzgun, karga ve saksağan görevlerini tamamlamamış, geriye dönmemiştir. Nama bunun üzerine bir güvercini göndermiş ve güvercin ağzında bir ağaç dalı ile geri gelmiştir (Gömeç, 2020: 65). Burada bahsi geçen Nama’nın Nuh peygamber olduğu düşünülmektedir. Pervin Ergun, güvercinin ağzındaki ağaç dalının kayın olduğunu belirtmektedir (Ergun, 2004: 199). Bu efsaneye göre yeni dünya kayın ağacının çevresinde kurulmuştur.

Türk Kültüründe Kayın Ağacı

Türk kültüründe kozmik ağaç kayındır. Türkler kurban merasimlerinden sonra kayın ağacı dikerler, böylece kutlu ormanlar meydana getirirlerdi ki, esasında onlar birtakım ihtiyaçlarının ileride tedariki için kendilerine lazımdı (Gömeç, 2020: 16). Latince adı *Betula Tournef* olan kayın ağacı, daha çok Türkistan (Orta Asya), Baltık ülkeleri ve Rusya’da büyük ormanlar şeklinde

mevcuttur. Anadolu coğrafyasında ise Erzurum, Kars ve Nemrut Dağı'nın çevresinde görülmektedir. Kayın ağacının yaprakları kavak gibidir. Kavaktan ayrıldığı nokta tohumlarıdır ve bazıları bodur olurken bazıları çınar kadar büyüktür. Anadolu'da kutsal olan "ak ağaç" yani *batula alba* türüdür. Türklerin kayın ağacına *tos* yahut "huş" dedikleri bilinmektedir (Ergun, 2004: 196). *Divanü Lûgat-it Türk'te* "kayın" kelimesi "kadın" olarak kullanılmıştır (2018: 153). Aynı şekilde, Tuva ve Şor Türklerinde de kayın kelimesi kadın olarak kullanılmıştır. Yakut Türkçesinde bu kelimenin karşılığı "xatın", Çuvaş Türkçesinde ise "huran" olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk kültür ve mitolojisinde en önemli ağaç kayındır. Tanrı'nın ağacı olan kayın, iyi ve koruyucu ruhları yeryüzüne indirmektedir. Kayın ağacının bulunduğu yerde insanlara rahatlık hissi gelmekte, insanlar iyileşmekte ve iyiliğe yönelmektedir. Türklere göre kayın ağacında anaların kutu vardır. Bu yüzden ki kayın ağacı kesmek yasaktır. Kadınları ve çocukları koruduğuna inanılan ruh Umay, Tanrı'nın emri doğrultusunda yeryüzüne inmiş ve gelirken de yanında iki tane kayın ağacı getirmiştir. Kamlar; davullar, tokmaklar, asalar, külahlar ve tabak-çanak gibi eşyalarını kayın ağacından yapmışlardır. Ayrıca günlük hayatlarında kullandıkları oklar, yaylar, semerler, eyerler, yay kılıfları, yemek kapları, çadır direkleri de kayın ağacından yapılmıştır (Selçuk, 2019: 131). Tanrının kutunun kayın ağacında olduğu düşüncesiyle Erlik yani kötü ruhlarla savaşlarında bu malzemeleri kullanmışlardır. Kayın ağacının şifa verdiğiğine inanılması birçok uygulamayı beraberinde getirmiştir. Bu yüzden kayın ağacı ile yapılan her iş kutsaldır. Kayın ağacı, Türk kültüründe yenilenme ve canlılık gibi temalarla ilişkilendirilerek, genellikle bahar ve yaz mevsimlerinin tazelik ve bolluğunu simgelemektedir (Ergun, 2004: 197).

Kayın ağacı, ilk olarak cennette yaratıldığı düşünülmektedir ve cennetin merkezinde, üç âlemi birleştiren dünya ağacının güneyinde yer alır. Er Sogotoh destanında, kayın ağacı bir genç kıza benzetilerek güzelliğiyle övülmüştür (Ergun, 2004: 197). *Divanü Lûgat-it Türk'te* kayın kelimesinin kadın ile açıklanması, cennetteki kayın ağacının kadına benzetilmesinin bir rastlantı olmadığını göstermektedir: "Sögüt sö.line; kadın kāsına (Söğüte tazelik, taravet yakışır; kayın ağacına kartlık yakışır)" (2018: 153).

Günümüzde, Türklerin yaşadığı coğrafyalarda farklı dinler hâkim olsa da kayın ağacına dair inanışlar sürdürülmektedir. İnanışa göre, kayın ağacı göğün beşinci katında simgesel bir konuma sahiptir ve Gök Tanrı'ya yapılan dualar ile sunulan kurbanları Tanrı'ya iletmektedir. İyiliklerin yeryüzüne kayın ağacı aracılığıyla indiğine inanılır (Ergun, 2004: 198). Kamlar, kötü ruh-

larla mücadele etmek için göğün beşinci katına yani Udeşi Burhan'ın (Kayın ağacı, "udeşi burhan ya da kapı ilahı" olarak da adlandırılmaktadır) bulunduğu alana kadar yükselme yeteneğine sahiptir. Türkiye'deki Alevi Türkmen topluluklarında bu inanç canlı şekilde sürdürülmekte, Udeşi Burhan'ı Gök Tanrı'ya hizmet eden on iki hizmetkârın biri olarak kabul etmektedirler (Ergun, 2004: 198).

Türklerin ayinlerde at, koç, koyun ve geyik gibi hayvanları kurban verdikleri; bunların kemiklerini yakarak ışık meydana getirdikleri, Türklerin de ayin hazırlığı olarak ava çıkıp, yabani at ve geyik avladıkları Çin metinlerinde kayıtlıdır (Esin, 2001: 99). Hunlar her senenin ilk aylarında büyük bir mersimle toplanıp kurban kesmişlerdir. Sene başında Liang-tsing'de (Lun'g-cheng) toplanıp, atalarına, Tanrı'ya ve ruhlara kurban sunmuşlardır (Orkun, 1938: 76). Kırgızların ağaca kurban verdikleri bilinmektedir. Gök Tanrı'ya sunulan kurbanların ruhlarının bekçisi olarak görülen kayın ağacına kurbanlar asılır. Tanrı'ya yapılan dualar genellikle "Bay Kayın" ağacının yanında icra edilmiştir (Ergun, 2004: 199). Törenler yüksek dağ başlarında ve kimse'nin çıkamadığı yerlerdeki kayın ağacının yanında gerçekleştirilmektedir. Bu algı (dua) obanın en yaşlı üyesinin önderliğinde yapılmaktadır. Algı yapan yaşlı kimseye de "algıscan kişi" adı verilmektedir. Törenlerin yüksek dağlarda yapılmasının sebebi ise Türklerin dağları Tanrı'nın yurdu, makamı olarak görmeleridir. Dağların göğe yakın olması bu inancı kuvvetlendirmiştir. O yüzden yüksek dağ zirvelerinde yapılan duaların Tanrı'ya daha çabuk ulaştığı düşünülmektedir. Kök-Türklerin başkenti olan Ötüken'in ormanlık bölge olması, kutsanmış vatan sembolü ağacın, kutsal merkezde yetişmesi ve ata ruhlarının makamı olması doğru orantılıdır (Bayat, 2018: 179).

Hakaslara göre kayın ağacı dünya ile birlikte yaratılmıştır. Bu ağacın Tanrı'nın ağacı olarak kabul edilmesi nedeniyle, kayın ağacının yanında edilen duaların Tanrı'ya ulaştığına ve kabul olduğuna inanılmaktadır. Kayının kutsal sayılmasının nedenlerinden biri, yıldırım veya şimşek çarpmasının nadir olarak görülmesidir. Cinler ve kötü ruhlar kutsal kabul edilen ağaçların altında toplanarak göğe çıkmaya çalışırken, Tanrı'nın onları şimşeklerle cezalandırdığına inanılmaktadır. Ancak, kutlu kabul edilen kayın ağacına yıldırım çarpmasının nedeni, kötü ruhların bu ağaca yaklaşmaya çekinmeleri olarak görülmektedir (Ergun, 2004: 200). Tanrı'nın kutlu ağacı olarak bilinen kayın, yeni kurulan yuvalara mutluluk, sevgi, bağlılık ve huzur getirmektedir. Vatanın, sevginin, dostluğun, barışın, huzurun, gençliğin sembolü olan kayın ağacını gereksiz yere kesmek yasaktır. Kesilmesi gerektiğinde,

Tanrı'dan izin alınması gerekir ve bu izin alma işlemi, ağaca çaput bağlayarak yapılır. (Ergun, 2004: 201).

Kayın ağacı, Türk dünyasında yaygın olarak kutsal kabul edilir ve bazı Türk boyları tarafından “ecdat simgesi” olarak görülür. Soy sembolü olarak da önem taşır. Örneğin, Uygur Kağanlığının soy kütüğünün ağaç şeklinde resmedilmesi, tarihçi Cüveyni'nin rivayetlerinde yer almaktadır. Ağaçlarla ilgili şöyle bir söz vardır: Çam ormanında çalışılır, kayın ormanında neşelenilir (eğlenilir) köknar ormanında ölünür, sedir ormanında Tanrı'ya dua edilir (Ergun, 2004: 201). Kayın ağacının güzelliği şairlere de ilham olmuştur. Altaylı Surazakov, “Ak Kayın” adlı şiirinde kayını sevgiliye benzetir (Ergun, 2004: 202). Bir Altay şiiri ise şöyledir:

Altın dek yaprakları dökülen,
Ak kayın bu değil midir?
Sirtında saçları yayılmış,
Aldığım bu değil midir?

Gümüş dek yaprakları dökülen,
Gök kavak bu değil midir?
Göğsünde saçları yayılmış,
Benim gördüğüm bu değil midir? (Ergun, 2004: 203).

Vilyuy Yakutları, kayın ağaçlarında yer iyesinin (ruhunun) yaşadığına inanmaktadır. Bu yer iyesinin beyaz saçlı kadın şeklinde olduğu düşüncesi hâkimdir. Vilyuylar, yalnız başına büyüyen kayın ağaçlarının dallarını kırmazlar ve kesmezler. Onlar bu ağaçlara çaput bağlayıp dua ederler. Ayrıca, kayından yapılmış her eşyanın kutsal ve sihirli güçlere sahip olduğuna inanırlar (Ergun, 2004: 204). Şamanlar, göğü temsil eden bölgeyi belirtmek için davullarının üst kısmına kayın ağacı çizmişlerdir. Bir Sagay kamınının davulunun üzerindeki kayın ağacı resmi sorulduğunda ağacın yeryüzüne geliş hikâyesini şu sözlerle açıklamıştır: “Biz Ülgen atamızdan ilk türediğimiz zaman Umay anamızla birlikte, bu iki kayın ağacı da yere indi (Pis pastap Ülgen adamnan töreende lmay ecemen kada tüstür pu ikki kazın).” (Ergun, 2004: 198).

Tanrı veya elçilerinin kayın ağacının üzerinden görünüp konuştuğuna inanılmaktadır. Altay destanına göre, bir aksakallı, kayın ağacının üzerinden seslenerek kahraman “Ay Mangus'a” adını vermiştir (Ergun, 2004: 206). Ülgen, iyilik eden bir varlık olarak ay ve güneşin ötesinde, yıldızların üzerinde yaşamaktadır. Tanrı Ülgen'in huzuruna giden yolda yedi ya da dokuz tane

budak bulunmaktadır. Bu yol ancak erkek şamanlar tarafından kullanılabilir ve yalnızca ayin yapıldığı zamanlarda açıktır. Burada bahsedilen yedi veya dokuz budak, hayat ağacının yani kayın ağacının dallarını temsil etmektedir. Şamanlar, bu dallarda sembolik olarak yolculuk yapmaktadır.

Doğu Türkistan'daki şamanlar, hastaları tedavi ederken ve doğum yaptırırken çevrelerinde kayın ağacı bulundurmaktadır. Kayın ağacı, sadece törenlerde ihtiyaç duyulan bir varlık olmanın ötesinde, bizzat mukaddes görülmektedir. Kaç Tatarları, kayın ağacını şu şekilde tanımlamaktadır: "Altın yapraklı kutsal kayın! Sekiz gölgeli kutsal kayın! Dokuz köklü, altın yapraklı, Bay-Kayın!" (Ögel, 2010: 91). Radloff, "direk ve bayrak" arasında yakın ilişki olduğundan bahsederken bir destanda şöyle bir anlatım göze çarpmaktadır: "... Bir yiğit, göğe yükselen bir ağacın yanında durdu ve bir ev gördü. Bu sırada yiğidi gören yaşlı bir adam, okunun gücünü göstermek için bir ok attı. Okun rüzgârı bir kasırga çıkardı. Buna karşı yiğit de kılıcını çıkardı ve yerin yedi katını deldi." Burada direk ve ağaç, "Gök Ağacı / Tanrı Ağacı" yani kayın olmalıdır. Dede Korkut'ta geçen bir sözde "Han'ım! Yerli kara dağların yıkılmasın! Gölgelece kaba ağacın kesilmesin!" (Ögel, 1995: 468) diyerek dua edilmektedir. Ulu ağaçların yani Tanrı ağacı sayılan kayın ağacının gölgesi, kaba, tüm dünyayı içine alması ve kesilmesinin yasak olması toplum diline de yansımıştır.

Ulu ağaçlar, yani Tanrı ağacı olarak kabul edilen kayın ağaçları, gölgesi ve kaba yapısıyla tüm dünyayı içine alır; kesilmesi de yasaktır ve bu, toplum diline yansımıştır. Bahaeddin Ögel, Türkistan'daki kayın ağaçları ile Anadolu'daki kayın ağaçlarının birbirinden farklı olduğunu savunmaktadır. (Ögel, 1995: 478). Ancak Orta ve Kuzey Asya'da yaygın olan kayın ağaçlarının, Anadolu'da da bulunduğu bilinmektedir. Kayın geleneğinin Türkistan'dan Anadolu'ya taşınışı, Türk kültür tarihi açısından büyük öneme sahiptir. Abdülkadir İnan'a göre, şamanlar tören sırasında ellerinde kayın ağacının dallarını bulundurmaktadır. Ayrıca, tütsülenmiş kurbanlar kutsal kayın ağacına asılır ve ağacın arkasında büyük bir ateş yakılır. Ayrıca, ateş ile ağaç arasına kayın dallarından yapılmış masa yerleştirilir ve bu masada ağaca dualar edilip ikramlarda bulunulur. Ak ağaçtan yapılan fincan ve tabaklar da masada yerini alır. Kurban kanı dökülmeden ritüel tamamlanır ve yiyecekler ağaç etrafında dönerken göğe serpilir. Bu törenle, gökten bereket ve refah dilenir. (İnan, 1986: 54). Birçok şaman, törenlerde kendisini göğe çıkaracak merdivenler yapmıştır. Bazen, çadır önünde yedi dallı bir kayın ağacı dikilmiştir veya büyük merkezi bir kayın ağacının çevresine yedi küçük kayın ağacı yerleştirilmiştir (Roux, 2002: 109).

Görsel 2. Şamanların Göksel Yolculuğu (Çoruhlu, 2020: 42).

Kayın ağacı İslami motifler arasında “Tuba Ağacı” ile ilişkilendirilmektedir. Tokat’ın Niksar ilçesinde bir kayın ağacı kutsallığını sürdürmektedir. Dileği olan kişiler, dua ettikten sonra kendi kıyafetlerinden bir parça yırtarak ağaca bağlamaktadır (Ergun, 2004: 207). Sibiryaya bölgesinde yaşayan Türkler bayramlarında kayın ağacını merkeze almışlardır. Burada Kayın Bayramı kutlanmaktadır. Güney Altaylılar, kayın budaklarının uğursuzlukları önlediğine inanmaktadır. Bu yüzden çok yağmur yağdığına yıldırım çarpası ve sel baskınından korunmak için ocaklarına kayın dalı/odunu atarlar. Hırsızları bulmak için de kayın ağacına başvurulduğu görülmektedir. Kaybedilen neyse bulunması için ormanlardaki kayın ağacına gidilir, ağacın dalı bükülür ve dibinden bir avuç toprak alınır. Bu yapıldığı anda suçlu kişi aniden hastalanır ve hırsız bu şekilde ortaya çıkar (Ergun, 2004: 205). Kayın budağı, C vitamini yönünden zengindir ve “yultza” hastalığının tedavisinde, iç hastalıklarının (karın bölgesi için) tedavisinde kullanılmaktadır (Ergun, 2004: 201). Kayın ağacı çabuk kaynayan bir ağaçtır. Yeni bir ağaç parçası ile kısa zamanda bütünleşebilmektedir. Bu hususta akrabalık, dönürlük belirten terimlerinden de bahsetmek gerekir. “Kayın-ata, kayın-ana, kayın, kayınço” gibi kelimeler, ailelerin birbirlerine kısa sürede yakınlık kurması temennisi ile kullanılmıştır. Zaten kayın, dönür olarak da tanımlanmıştır (Kaşgarlı Mahmud, 2018: 12).

Kayın Ağacının Maddi Kültür Unsurlarına Yansımaları

Kayın ağacı, Tanrı’nın ağacı kabul edilmekte ve insanların kullanmış olduğu eşyalarda somut birer örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Şamanlar tarafından düzenlenen ayinler kayın ağacının yanında yapıldığı gibi şamanların kullandıkları malzemeler/eşyalar da kayın ağacından meydana getirilmiştir. Şamanların kıyafetlerinden sonra en önemli eşyaları davullarıdır. Bu davullar, tüngür ya da dümbelek olarak da adlandırılmaktadır. Şamanlar

davullarını, iletişimde oldukları ruhların yol göstericiliği ile yapmaktadır. Davulun biçimi, süsleri, üzerinde bulunacak olan sembolleri tüm ayrıntıları ile ruhlar tarafından belirlenmektedir.

Davul, şamanlar tarafından çok eski zamanlardan beri kullanılmaktadır ve bununla ilgili Çin kaynaklarında bilgiler mevcuttur. Bir şaman, koruyucu ruhların onayı olmadan kendi isteğiyle davul yapamaz ve yaptığı davulu kullanamaz. Davullar genellikle daire şeklinde, bazen de yumurta şeklinde olup çoğunlukla kayın ağacından yapılmaktadır. Ayrıca, sedir ağacı da davul yapımında kullanılmaktadır. Davul yapımında kullanılacak olan ağaç, yerleşim yerlerinden uzakta büyümüş, temiz ve sağlam olmalıdır. Deri ile kaplanan davul, madeni süsler ve kıl sicimler ile süslenir. Tamamlanan davul, ardıç ağacı ile tütsülenir ve kutsanır (İnan, 1986: 94). Bazı Moğol kabilelerinde şaman davuluna “kara geyik” adı verilmektedir (Eliade, 1999: 205). Şaman vefat ettiğinde davulu ormanda parçalanır ve bir ağaca asılır; şamanın kendisi ise bu ağacın dibine gömülür. Şamanların zaman zaman davul yerine küçük yay (yölgö) kullandıkları bilinmektedir. Yölgö ile yapılan törenlerin tamamlanmadığı düşünülür. Tokmak, davul gibi özel bir törenle hazırlanmaktadır. Davul tokmağı Altay Türkleri tarafından “orbu” olarak, Yakutlar tarafından “bulaayah” olarak adlandırılmaktadır. Kayın ağacından yapılan bu tokmak, ayin sırasında şamanın ruhu dünyayı dolaşırken ona yardımcı olmaktadır. Şaman karada gezerken; davul at olarak; tokmak, kamçı olarak; suda davul, kayık olarak; tokmak, kürek olarak; göklere çıkarırken ise binilecek kuş olarak işlev görür (İnan, 1986: 95).

Doğu Türkistan’ın Müslüman kamları, davul yerine def (dap) ve dombak kullanılmaktadır. Def, tören sırasında kamin yardımcısı tarafından; dombak ise kamin kendisi tarafından kullanılmaktadır. Her kam (bakşı), davul, dombak veya def kullanmayıp, rübab yahut ravap adı verilen üç telli saz ile de ayin yapabilmektedir. Kayın ağacı kadim Türklerin günlük hayatında önemli bir yere sahiptir. Türkler en kaliteli ve dayanıklı oklarını kayın ağacından yapmış ve *toz* denilen yaylarının kılıflarını da kayın ağacının kabuğundan çıkarmışlardır. Yay üzerine yapıştırılan ağaç kabukları yayın daha esnek olmasını sağlamaktadır. Çadırların ve kulübelerin çatıları, kayın kabuğu ile kapatılmış; yemek ve diğer mutfak gereçleri kayın ağacının kütüğünden meydana getirilmiştir. En kaliteli semer ve eyerler de kayın ağacından yapılmaktadır.

Dede Korkut’ta kayın ağacından oklar yapıldığından bahsedildiği gibi, Osmanlı döneminde yazılan “Ok-name”lerde de kayın ağacından ok yapıldığı bilinmektedir. Bahaeddin Ögel, Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar

kayın oklarının kullanıldığını belirtmiş ancak bahsi geçen kayının Türkistan kayını mı yoksa Anadolu kayını mı olduğu konusuna şüpheyle yaklaşmıştır (Ögel, 1995: 478).

Kayın ağacından yapılan diğer eşyalar arasında yaba ve kürekler bulunmaktadır. Vilyuy Yakutları, ot biçimi zamanlarında sert bir rüzgâr çıktığında kayından yapılmış yaba ve küreklerini, rüzgârın estiği tarafa doğru çevirirler. Bu uygulamayla kötü ruhların uzaklaştığına ve felaketlerin önlenmesine inanılmaktadır (Ergun, 2004: 204). Başlı başına odun olarak kullanılan kayın ağacı, çok iyi ısı vermektedir. Elektrik olmadan önce evlerin aydınlatılması için kayın ağacı yakılırdı. Kayın ağacının suyundan ilaç ve içecek olarak yararlanılmaktadır. Tabaklar, tepsiler, bardaklar ve balta sapları kayın ağacından yapılmaktadır. Kimiz yapmaya yarayan yayık da bu ağaçtandır (Ergun, 2004: 201).

Düğünlerde gelinin saçının örülmesi için hazırlanan kulübe, kayın ağaçlarından çatılmaktadır. Gelin ve damadın kalacakları kovuk, yapraklı dokuz genç kayın dalı yukarıdan birleştirilmesi ve kayın kabukları ile bağlanmasıyla oluşturulmaktadır. Gelin ve damat burada birkaç gün geçirdikten sonra çadırlarına geçerler. Türk destanlarının bazılarında doğuşun ağaç kovuğunda başladığı belirtilir. Gelin ve damadın yeni bir hayata ağaç kovuğunda başlamaları da bu inanç çerçevesinde değerlendirilmektedir.

İnsanların kullandıkları çadırların, diğer adlarıyla yurtların veya otağların, daha sağlam hâle gelmesi için dış cephelerinde kayın kabuğu kullanılmaktadır. Burada kullanılan kayın ağacı, kuru olmalıdır (Ergun, 2004: 205). Kayın ağacının varlığının aile birliği ve kutsallığı üzerindeki etkisi de göz önünde bulundurulmalıdır. Çadırın ortasındaki direk, hayat ağacı olarak da bilinen *göğün direği*, çadırın üzerindeki çember ise *Gök Tanrı'yı* sembolize etmektedir (Ergun, 2004: 187).

Görsel 3. Çadır/Yurt/Otağ (URL-2).

Azerbaycan'ın Erdebil kentinde yetişen kayın ağacından yapılmış çanaklar, dolaplar ve sandıklar görülmektedir. Şehrin birçok marangozu bu mesleği icra etmektedir. Bebeklerin kötü ruhlardan korunması amacıyla, beşiklerin kayın ağacından yapılması tercih edilmektedir. Böylece beşik, bebek için her bakımdan korunaklı hâle getirilmektedir. Anadolu'da ise beşikler genellikle ceviz ağacından yapılırken, kayın, servi, kestane, kızılâğaç gibi ağaçlar da kullanılmaktadır. Bu ağaçlar dayanıklılık yönünden de tercih sebebi olmuşlardır (Koshenova, 2014: 157).

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1972 yılında kullandığı madeni 5 kuruş ve 2009 yılından bu yana kullanıldığı 5 kuruşluk madeni paralardaki hayat ağacı motifi dikkat çekmektedir. Bu motifin devlet geleneği hâline gelmesi ve devletin simgeleri arasında yer alması, İslamiyet öncesi Türk kültürünün ve kadim inançlarının sürdürüldüğünün açık bir örneğini oluşturmaktadır.

Görsel 4. Paralarda Hayat Ağacı Figürleri (URL-3).

Geleneksel Türk süsleme ve halı sanatında önemli bir yer tutan hayat ağacı motifi, halılara sıklıkla işlenmektedir. Servi, kayın, nar, meşe, zeytin gibi ağaçlar da dokumalarda yaygın olarak kullanılmaktadır (Tüm Cebeci, 2022: 13).

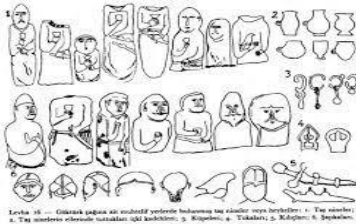

Görsel 5. Geleneksel Türk Halısı (URL-4).

Türkler öldükten sonraki hayata inanmaktadır. Ölüm onlar için kaçınılmaz bir durum ve dünya düzeninin gereği kabul edilmektedir. Türkler için savaşmadan ölmek, yatakta ölmek bir utanç olarak karşılanmaktadır. Onlar öldürdükleri yüksek rütbeli düşmanlarını öbür âlemde kendilerine köle ede-

ceklerine inanmışlar ve bu yüzden kendilerinin ölümünün ardından mezarlarının çevresine balballar diktirmişlerdir. Bu balballar ölen kişinin öldürdüğü rütbeli düşman sayısı kadardır. Balballar genellikle taştan yapılırken ağaçtan yapıldığı da görülür. Ölen kişi için balbal dikilmesi, onun yaşamına olan inancı simgeler. Balbal sayısı ne kadar fazlaysa, o kişi o kadar yiğit kabul edilir (Çoruhlu, 2020: 189-190).

İbn Fadlan, *Seyahatname* adlı eserinde Türkler arasında görülen balbal geleneğinden bahsetmiştir. İbn Fadlan, Türklerin düşmanları adına suretler yaptıklarını belirtmektedir (Şeşen, 2010: 15).

Görsel 6-7. Balbal Tasvirleri (Ögel, 1984); Kül Tigin'e Ait Mezar ve Balballar (Çoruhlu, 2011).

Katanov'un vermiş olduğu bilgilere bakıldığında Yenisey Beltirleri ölen kişinin bedenini tahta üzerinde yıkamaktadır. Bunun yeniden doğuşun gerçekleşeceği kutsal ağaca atıfta yapıldığı çok açıktır. Ritüele bakıldığında erkekler ölü için ağacı oyarak tabut yapmaktadır. Pazırık Kurganları dahil olmak üzere pek çok kurganda bu tabutlara rastlanmıştır (Çoruhlu, 2020: 194). (Görsel 9, 10) Bu gibi uygulamalar hakkında doğrulanmış bilgiler sınırlıdır. Pazırık Kurganları ve benzeri arkeolojik sitelerde ortaya çıkarılan gömü malzemeleri genellikle taştan ve başka malzemelerden yapılmıştır.

Görsel 8-9. 1700'lü Yıllarda Ağaç Sanduka İçine Gömülen Şaman Kadın, Yakutistan (URL-5); Şaman Mezarı (URL-6).

Bazı Türk beylerinin mezarları için yüksek dağ tepeleri, kimsenin ulaşamadığı ve bilmediği yerler tercih edilmiştir. Genellikle mezarlar; atlara çığnetilmiş, üzerinden nehir geçirilmiş ya da Dede Korkut'un cesedi gibi suya bırakılarak yok edilmiştir. Yüksek rütbeli kişilerin direkler üzerine, bir tabuta konulduğu bilinmektedir (Çoruhlu, 2020: 198).

Görsel 10. Kurban Edilmiş Atın Derisinin ve Kemiklerinin Asıldığı Baydara (at kurbanında hayvanın derisinin geçirildiği sırık) (Üren, 2015).

Oğuzlarda önemli bir kişi öldüğünde atı da kurban edilmiş, kurban edilen atın eti yenmiş ve derileri ile kemikleri kurban sırıklarına asılmıştır (Radloff, 2008: 170). Bu törende bazen bir bazen de yüzlerce at kurban olarak kesilmiştir. Bahsi geçen sırık (baydara), kayın ağacındandır (Ergun, 2004: 205).

Sonuç

Bir inanış doğrultusunda insanlar, hayatlarının her alanında istifade edecekleri, manevi ve maddi olarak kendilerini rahatlatan unsurlara yönelirler. Türklerin hem dinsel törenlerinde hem de günlük yaşamlarında kayın ağacı önemli bir yere sahiptir. Doğumdan ölüme kadar geçen hayat mücadelesinin her aşamasında kayın ağacı yer alır. Tanrı kutunun kaynağı olarak algılanan kayın ağaçları kötü ruhlardan korunmak ve hayatı kolaylaştırmak için en fazla tercih edilen kutsal ağaçlar içerisinde yer almaktadır.

Tanrının ağacı olan kutsal kayın, iyi ruhları yeryüzüne indiren mukaddes bir varlıktır. Bu inançlara bağlı olarak çeşitli ritüellerde kayın ağacı kullanılmıştır. Şaman, yeri geldiğinde hastaları tedavi eden bir otacı, yeri geldiğinde dini törenleri yöneten din adamıdır. Şamanın Tanrı ile iletişim kurarken en önemli araçlarından biri elindeki kayın ağacından yapılan davul ve değnedir. Şamanların görevlerinden en önemlisi kötü ruhlarla savaşmak ve onları yeraltına yani kötülük dünyasına göndermektir; bu görevleri yerine getirirken yine kayın ağacı kullanılır. İnsanlar dualarının kabul edilmesi için kayın ağacını araç olarak Bu kozmik ağaç, Tanrı'nın katına ulaşarak dilekleri Tan-

rı'ya iletmektedir. Kayın ağacını yeryüzüne indiren bizzat Tanrı'dır. Bu nedenle ardıç, çam, meşe, kavak gibi kutsal olan diğer ağaçlardan ayrılır. Yeniden doğuşun kayın ağacında gerçekleşmesi, ölümden sonraki yaşamın varlığına dair yaygın kabulün bir yansımasıdır ve ölüm ritüellerinde de önemli bir yer tutar. Tabutların kayın ağacından yapılması diğer hayatta dirilişin yine bir ağaç kovuğundan olacağı inancının tezahürüdür. Şor Türklerinin evlilik törenlerinde, yeni kurulan bir yuvanın, yeni bir hayatın kayın ağacının kovuğunda başlatılması geleneği günümüzde de devam etmektedir. Bugün daha çok simgesel olarak varlığını koruyan hayat ağacı / kayın motifi, dokumalarda, madeni paralarda, duvar süslemelerinde, takılarda ve resimlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu şekilde, İslamiyet öncesi Türk kültürünün hâlen yaşatılıyor olması, kültür devamlılığına işaretle kıymete değerlidir.

Kaynakça

- Aça, Mehmet ve Yolcu, Mehmet Ali (2019). “Halk Bilgisinin İnanış Temelli Temsilleri”. *Halk Bilimi El Kitabı*. Ed. Mustafa Aça. Ankara: Nobel, 345-440.
- Ahmetbeyoğlu, Ali (2020). *Greک Seyyahı Priskos'a Göre Avrupa Hunları*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Arslan, Seher (2014). “Türklerde Ağaç Kültü ve ‘Hayat Ağacı’”. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1): 60-71.
- Bayat, Fuzuli (2018). *Türk Mitolojik Sistemi II*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Çoruhlu, Yaşar (2011). *Erken Devir Türk Sanatı*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Çoruhlu, Yaşar (2020). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Demir, Turan (2021). “Ağaç Kültü Bağlamında Kadının Armut Ağacı ile Sembolize Edilmesi”. *Uluslararası Halkbilimi Dergisi*, 4(7): 78-89.
- Eliade, Mircea (1999). *Şamanizm*. Çev. İsmet Birkan. Ankara: İmge Yayınları.
- Ergun, Pervin (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Esin, Emel (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Esin, Emel (2004). *Türk Sanatında İkonografik Motifler*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Gömeç, Saadettin Yağmur (2020). *Şamanizm ve Eski Türk Dini*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Herodotos, (2017). *Tarih*. Çev. Müntekim Ökmen. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnan, Abdülkadir (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: TTK Yayınları.

Kaşgarlı Mahmud (2018). *Divan-ı Lügat-i Türk*. Çev. Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Koshenova, Gulbanu (2014). “Kazakistan ve Türkiye’deki Ahşap Beşiklerin Tarihi Sanatsal Özellikleri”. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(2): 155-159.

Orkun, Hüseyin Namık (1938). *Hunlar*. İstanbul: Burhaneddin Basımevi.

Ögel, Bahaeddin (1984). *İslamiyet’ten Önce Türk Kültür Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.

Ögel, Bahaeddin (1995). *Türk Mitolojisi II*. Ankara: TTK Yayınları.

Ögel, Bahaeddin (2010). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: TTK Yayınları.

Radloff, Wilhelm (2008). *Türklük ve Şamanlık*. Çev. Ahmet Temir vd. İstanbul: Örgün Yayınevi.

Roux, Jean Paul (2002). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. Çev. Aykut Kazancıgil. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

Selçuk, Hava (2019). *Selenge’den Tuna’ya Türk Kültür Tarihine Dair Notlar*. İstanbul: Kitap Arası Yayınları.

Şeşen, Ramazan (2010). *İbn Fadlan Seyahatnamesi ve Ekleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Tekin, Talat (1998). *Orhon Yazıtları*. İstanbul: Simurg Yayınları.

Tüm Cebeci, Dilek (2022). “Türk İşleme Sanatında Hayat Ağacı Motifi ve Uygulamaları”. *Arış Halı Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi*, (20-21): 7-29.

URL-1: <https://islamansiklopedisi.org.tr/gokmedrese--sivas> (Erişim: 03.04.2024).

URL-2: <https://ipekyolu.org/blog/eski-turk-cadirinda-neler-vardir/> (Erişim: 03.04.2024).

URL-3: https://100kurush.blogspot.com/2017/10/turkiye-cumhuriyeti-madeni-paralari.html#google_vignette (Erişim: 03.04.2024).

URL-4: <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/en-yaygin-kullanilan-anadolu-motifleri> (Erişim: 03.04.2024).

URL-5: <https://www.booksonturkey.com/turkish-shamans/> (Erişim: 03.04.2024).

URL-6: <https://cyrellitsa.ru/history/148921-morovaya-izba-zachem-narusi-stroili-dom.html> (Erişim: 03.04.2024).

Üren, Umut (2015). “Türklerde At Kurbanı ve Dede Korkut’taki İzleri”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15(2): 65-74.

Yolcu, Mehmet Ali (2016). “İnancın Meşrulaştırılması Bağlamında Dede Korkut’ta Kültürel Geçiş”. *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi “Dede Korkut ve Türk Dünyası” (İzmir, 19-23 Ekim 2015), C.3.* İzmir: Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, 1547-1552.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Yazarın Notu: Bu makale Prof. Dr. Hava Selçuk danışmanlığında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında hazırlanmakta olan “Türk Kültüründe Ağaç Kültürünün Maddi Kültür Unsurlarına Yansıması” isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Katkı Oranı Beyanı: Makalenin literatür ve inceleme kısımları birinci yazar tarafından yapılmıştır. İkinci yazar tez danışmanı olup düzenleme ve son okumaları yapmıştır.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Author’s Note: This article was produced from the master’s thesis titled “Reflection of the Tree Cult in Turkish Culture on Material Culture Elements”, which is being prepared at Erciyes University Social Sciences Institute, Department of History, under the supervision of Prof. Dr. Hava Selçuk.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.

Author-Contributions Statement: The literature and review parts of the article were written by the first author. The second author is the thesis advisor and did the editing and proofreading.